

SLOVNIŠKE IN PRAVOPIISNE DROBTINE

Povedkov tožilnik ali imenovalnik?

Ali je prav: »Posebni del smo imenovali glavna količina ali Posebni del smo imenovali glavno količino? Pri glagolu z nepopolnim pomenom imenovati smo večkrat v zadregi, ali naj postavimo povedno določilo v tožilnik ali imenovalnik. Nekateri trdijo, da mora po njihovem občutku biti imenovalnik, drugi pa, da tožilnik.

Analizirajmo si gornji stavek: osebek je 1. oseba množine, ki je izražena v pomožnem glagolu *smo*, povedek je *smo imenovali*, predmet v tožilniku je *del*, posebni njegov prilastek. Ker spada imenovati h glagolom z nepopolnim pomenom, potrebuje zraven povedno določilo; to pa stoji pri tem glagolu, če je stavek aktiven, v tožilniku, torej: *količino*, *glavno* je pripadajoči prilastek.

Pri drugih glagolih z nepopolnim pomenom, n. pr. »biti, postati, ostati, zdeti se, izvoliti za, imeti za« more stati povedno določilo tudi v imenovalniku, v roditeljskem ali v katerem drugem sklonu s predlogom.

Glagol *imenovati* se mnogo pogosteje rabi v pasivni obliki, to je s povratno-osebim zaimkom *se*: Naš sosed *se imenuje Francé*; v aktivni obliki *se* stavek pravilno glasi: Našega soseda *imenujejo Franceta*. V pasivnem stavku sta osebek in povedno določilo v imenovalniku, v aktivnem pa oba v tožilniku. Ker se pa pogosteje rabi pasivna oblika »imenovati se«, je povedno določilo pasivnega stavka v imenovalniku začelo prehajati v aktivni stavek. — Toda v pisnem jeziku ta raba doslej ni bila dovoljena in je tudi sedaj ne kaže uvajati, ker gre za zelo mlado analogijo, ki pa še ni tako splošno prodrla, da bi jo že smeli sprejeti.

Poglejmo še, kako se je to vprašanje obravnavalo v starejših slovnica! J. Šuman pravi v Slovenski slovnici (1882, § 250): »Pri nekaterih glagolih stojita dva tožilnika, eden pomeni prvi direktni predmet, drugi pa povedni predmet.« Med glagoli navaja na prvem mestu *imenovati*; stavek zraven se glasi: *blažene imenujemo one*, ki so pretrpeli. Pravi objekt in povedno določilo sta torej v akuzativu. — Tudi Janežič-Sketova Slovenska slovnica (9. izdaja, 1906) govori v § 255 o predmetnem in povednem tožilniku pri glagolu *imenovati* (idr.). Za primer navaja stavek: *Imenovali so ga strica*. Torej imamo zopet predmetni (ga) in povedni tožilnik (strica).

A. Breznik pa ima v svoji Slovenski slovnici (1916) glagol *imenovati* že samo med povratniki: *imenovati se*, toda brez stavka, ki bi imel povedno določilo v imenovalniku. Navaja le dva primera s povednim določilom v orodniku: *X in Y sta bila imenovana učiteljema*. *X, Y in Z so bili imenovani učitelji* (orodnik množine).« Prav ta raba je bila pa že tako starinska, oživiljena po stari cerkveni slovanščini in drugih slovanskih jezikih, da njene slovnične zgradbe nihče ni več razumel in zato tudi ne rabil. Zato so si ljudje iskali nove rešitve; v Brezniku je niso našli; ta ali oni je poznal staro Janežič-Sketovo

pravilo in je v aktivnem stavku rabil povedno določilo v akuzativu, v pasivnem pa v nominativu. Kdor pa Sketa ni več imel ali se v njem ni spoznal, je začel mešati nominativ in akuzativ v povednem določilu.

Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih šol (1940) pozna v § 231 »tožilnik kot povedkovo določilo« in navaja stavek: Imenovali so ga strica.

Slovenska slovnica (1947, § 258) navaja samo povratnik imenovati se in pasivni stavek Naš sosed se imenuje France.

Tako nam je torej analiza današnjega stanja in zgodovinskega razvoja tega vprašanja zadnjih sedemdesetih let jasno pokazala, da moramo pri glagolu imenovati v aktivnem stavku rabiti povedni tožilnik, v pasivnem stavku pa povedni imenovalnik. Prav je torej le: Posebni del (tožilnik) smo imenovali glavno količino. Posebni del (imenovalnik) se je imenoval glavna količina.

Pravilno je rabil glagol imenovati že Jurčič v prvi izdaji Desetega brata (1866, str. 15): ...človek, katerega je Lovretu deklica imenovala desetega brata.

R. Kolarik

Med meno*j* in med tebo*j* . . .

Tako ponavljanje predloga med se večkrat bere, še večkrat pa sliši v vsakdanjem govoru. Zdi se torej, da ponekod v živem govoru zamira čut za njegov prvotni pomen.

Starejši obliki v slovenski knjigi (že v 16. stol.) sta me*j* in me*ju*; predlog med ima svoj -d po predlogih nad, pod, pred, od, kaže torej najmlajšo razvojno stopnjo. V narečjih je me*j* še ohranjeno.

Predlog me*j* izvaja Berneker (EWb II, 32) iz edninskega mestnika me*ji* iz med'i, me*ju* pa iz starega dvojinskega mestnika med'u od samostalnika me*ja* iz med'a. Predlog med (me*j*, me*ju*) zaznamuje torej stvari, v katerih sredi*ni* ali na katerih me*ji* kaj je ali se kaj godi. Tako ta predlog pojmujejo tudi J. Šuman (Slovenska slovnica, 1882, str. 394). Praslovansko med'a je v najbližjem sorodstvu z lat. pridevnikom medi*us* »srednji«. — Osnovni pomen »sredine« ali vsaj vmesnega prostora je v mnogih narečjih še živ. To kaže tudi Pleteršnikov primer: »med mano in tabo ni razločka«. Še izraziteje se ta pomen čuti v primerih, kjer gre za »sredino, mejo« dveh krajev ali vsaj vmesni prostor, n. pr. prog*a* med Ljubljano in Trstom (SP 1950, 346). Tukaj se vsaj meni odločno upira raba: prog*a* med Ljubljano in med Trstom. V tej zvezi mi pomeni stavek: prog*a* med posameznimi deli Ljubljan*e* ali Trsta, gotovo pa ne pomeni prog*e*, ki veže Ljubljano in Trst. Prav tako se mi upirajo primeri: med včeraj in med jutri je danes; med 6. in med 7. uro zjutraj; med nebom in med zemljo; pridem med ponedeljkom in med sredo; med vašo in med našo hišo je vrt ipd.

V krajevni in časovni rabi je nemogoče ponavljanje predloga med. In tukaj gre za prvotno rabo. Kjer pa se predlog med ne rabi več za čisto krajevno ali časovno oznako, mu prvotni pomen ble*di*. Tak je primer: Med meno*j* in med tebo*j* ni razlike. Toda to ponavljanje predloga

med je mlado in ga ne kaže dopuščati. Pleteršnik ima v prav istem stavku (med mano in tabo ni razločka) pravilno en sam predlog med. Tudi vsi gornji primeri morajo imeti en sam med: med včeraj in jutri je danes; med 6. in 7. uro zjutraj; med nebom in zemljo; pridem med ponedeljkom in sredo; med vašo in našo hišo je vrt. R. Kolarič

O pravnem izrazu „grabež“

Od uglednega pravnika M. J. sem prejel naslednje vprašanje:

»Naslov 255. člena kazenskega zakonika se glasi ‚Grabež‘. Jasno je, da grabež v tem primeru ne pomeni osebe, ki grabi, krade, ampak da je pravna ustanova. Profesor je pri izpitu vprašal kandidata, kako sklanja besedo grabež. Kandidat je sklanjal takole: grabež, grabeža, grabežu itd. Profesor pa je dejal, da moramo sklanjati: grabež, grabeži, grabeži itd. Grabež je po Slovenskem pravopisu oseba. Morda bi bilo bolj prav, če bi v kazenskem zakoniku nadomestili grabež z izrazom grabežljivost. Kako bi rekli vi, če pomeni grabež osebo in je grabež, grabeži nepravilno?«

Na to vprašanje moram tu nekoliko obširneje odgovoriti. Poskušajmo najprej ugotoviti, kaj pomenijo samostalniki, narejeni s pripono -ež in kako se sklanjajo oziroma katerega spola so.

Samostalniki, narejeni s pripono -ež iz glagolskih osnov, v pomenu dejanja, izraženega z glagolom, so bili prvotno res ženskega spola. Vzemimo kar naš primer: grabež. Grabež je iz osnove, ki jo imamo v glagolu grabiti. Prvotni pomen izraza grabež je dejanje grabljenja. V tem pomenu je bil samostalni ženskega spola, torej: grabež, grabeži, z grabežjo. V današnjem knjižnem jeziku pa so taki samostalniki moškega spola. Navedimo še nekaj drugih primerov: iz glagola trpeti je samostalni trpež, kar pomeni dejanje trpljenja ali pa dejanje trajanja. Hrastov les je za trpež, to se pravi, da dolgo traja. To ni za trpež, se reče o čem, kar ne trpi, t. j. ne traja dolgo. To je naredil za trpež, je lep primer iz ljudskega govora. Omenimo iz velikega števila takih samostalnikov, ki pa jih danes radi nadomeščamo z drugačnimi tvorbami, še: metež in vrvež, ki se pogosto rabita.

Pomen takih samostalnikov se je v nadaljnjem pomenskem razvoju prenesel na predmet glagolskega dejanja ali na kraj, kjer se to godi. Pletež na primer pomeni to, kar s pletenjem nastane.

Posebno pogosten pa je pomenski prehod, po katerem so dobili samostalniki na -ež pomen delujoče osebe: klatež je, kdor se klati, kujež kuje itd.

Nekateri taki samostalniki imajo več pomenov. Dremež je dremanje, pa tudi tisti, ki dremlje; kradež pomeni dejanje in delujočo osebo, tatvino in tatu. Grabež je dejanje grabljenja in delujoča oseba, tisti, ki grabi.

Tako smo prišli na 255. člen kaz. zakonika, kjer pomeni grabež dejanje in ne delujoče osebe. Po tem, kar smo povedali o pomenu in pomenskem razvoju takih izvedenk in o njih spolu, je grabež v tem primeru jezikovno pravilen samostalni moškega spola. Profesor, ki je kandidata zavrnil, je šel predaleč, ker so take izvedenke v današnjem knjižnem

jeziku moškega spola, čeprav so bile, kot smo videli, prvotno ženskega. Grabež, grabeži itd., to bi bil potemtakem arhaizem, starina, neprikladna današnji knjižni slovenščini.

Vprašanje, ali bi bil izraz grabežljivost v našem primeru pravilen, moramo seveda zanikati. Grabežljivost je lastnost, biti grabežljiv. Besedilo omenjenega člena kazenskega zakonika pa terja izraz, ki pomeni dejanje, to pa se izraža ali s tako imenovanim glagolnikom, ki bi se glasil v našem primeru grabljenje, ali pa s kako drugačno izvedenko, v tem primeru grabež.

Vprašanje je zdaj samo, ali je beseda grabež za pojem v čl. 255 kaz. zakonika dobro izbrana. Zakonodajalcu je grabež vsaka tatvina, velika tatvina, roparska tatvina in poneverba stvari družbenega premoženja, ki so posebnega pomena za narodno gospodarstvo in preskrbo državljanov, in je količina ukradenih ali poneverjenih stvari tolikšne vrednosti, da se iz tega očitno vidi brezobzirnost do skupnosti. Kdor počenja take stvari, res grabi, v tem primeru na škodo skupnosti. Izraz je po našem dobro izbran, njegova pomanjkljivost je samo v tem, da pomeni grabež tudi osebe, ne le dejanje.

Ivan Tominec

Nekaj o določni obliki pridevnika

Članek prof. dr. R. Kolariča *Svoj živi dan* (Jezik in slovstvo, št. 3) se dotika vprašanja, o katerem znova razmišljam, kadarkoli obravnavam v šoli določno obliko pridevnika. »Slovenska slovnica« (1947, 81) namreč pravi: »Za svojilnimi zaimki in zaimkom ves rabimo določno obliko.« Ali res samo za zaimki? Kaj pa v tehle primerih: materin novi predpasnik, bratov zeleni klobuk, Tonetov mladi prijatelj... Stvar je torej popolnoma enaka tudi tedaj, kadar stoji pred pridevnikom namesto svojilnega zaimka posesivni adjektiv. V tem smislu bo treba potemtakem ob novi izdaji slovnice vsekakor to pravilo razširiti, pritegniti pa nemara tudi še katere druge zaimke razen ves. Tudi ti namreč поблиže določajo predmete (tisti, ta, oni, isti).

K. Bačar

Skrb za razvoj domače tehnične terminologije

Dejstvo je, da nagli tehnični razvoj s svojo živo in otipljivo ustvarjalnostjo nenehno bogati jezikovno zakladnico z novimi pojmi in izrazi. Resnici na ljubo je vendar treba priznati, da večina teh pojmov ne uživa jezikovne domačnosti, kajti skupno z novimi izsledki tehnično naprednejših narodov kaj radi povzemamo tudi njihove izraze. Razumljivo je, da nekaterih izrazov (kot so telefon, telegraf, teleprinter, turbina, generator), ki so že docela mednarodni, ne kaže prevajati (in jim iskati adekvatnih izrazov v materinem jeziku), toda pomisliti moramo, da imajo tovarne, delavnice, laboratoriji in inštituti na tisoče raznih naprav in vse polno sestavnih delov, ki jim vselej ne vemo domačega imena. Nemške popačenke, ki so se pri nas dokaj udomačile, so s prizadevnostjo jeziko-

slovcev in tehnikov pretežno že spodrinili lepi in pristni domači izrazi. Žal so se ti obravnavali več ali manj le v strokovnih in njim sorodnih šolah, niso pa dovolj zajeli mojstrskega kadra, ki je vendarle najbližji učitelj mlade generacije.

Takšne izraze bi veljalo zbirati ter jih obdelati kompleksno po njihovih funkcijah, ne pa po suhem abecednem redu. Bilo bi celo priporočljivo, da se obdelajo skupno z grafičnimi prikazi, kajti samo tako bi se izognili dolgoveznemu tolmačenju. Prav to bi tudi jezikoslovcem olajšalo delo pri tehnični terminologiji, ki je zelo pogosto prav zaradi abstraktnega pojmovanja dokaj jalova, gramatično sicer pravilna, a tehnično netočna.

Za ustvarjanje tehnične terminologije je vsekakor nujno potrebno najtesnejše sodelovanje med jezikoslovci in tehničnimi strokovnjaki. Še tako dober jezikoslovec ni vselej tudi tako dober tehnični strokovnjak, da bi z enako tankočutnostjo kot pri splošnih pojmih mogel nezmotno ustvarjati tehnične izraze. Da to povsem drži, smo lahko opazili že v drugi številki lista »Jezik in slovstvo«, pa čeravno je imel avtor najboljše misli in zares tehtne razloge, da spregovori nekaj besed o zloženkah, ki se jih prav tehnično izrazoslovje kaj rado oprijemlje. Tako n. pr. avtor omenjenega prispevka med drugim navaja, da bi ne smeli pisati *alfažarki*, *avtopromet*, temveč *žarki alfa*, *avtomobilski promet*. Meni osebno niti prvi niti drugi izraz ne zveni najlepše kakor tudi ne naziv podjetja »SLOVENIJALES«, ki je pač tako označeno in registrirano, kot da je beseda »slovenijales« splošen pojem, vtem ko bi bilo po zunanem videzu in sami logiki pametneje pisati »SLOVENIJA-LES«, saj sta dejansko v tem nazivu zajeta dva pojma. Tudi tehnik, dvomim, da bi kdaj pisal »alfažarki« ali »žarki alfa«, temveč edinole *α-žarki*, *β-žarki*, *γ-žarki* itd. Nedoumljivo je prav tako, zakaj ne bi mogli pisati *avtopromet* (namesto *avtomobilski promet*), posebno še, če hkrati dopuščamo pisavo *avtogaraža*, *avtostrada*. Pojemovno so ti izrazi prav gotovo zgrešeni, toda če že korigiramo enega, korigirajmo vse.

Povsem napačno pa je — naj mi avtor ne zameri — zahtevati, da namesto *fotocelica* pišemo *fotografska celica*, tembolj, ker je izraz *fotocelica* dejansko naziv za poseben električni instrument, ki s fotografijo ali zatemnjeno fotografsko celico nima prav nobene zveze. Naziv za to napravo v nemščini je »Photozelle« in ta predstavlja napravo, ki svetlobne žarke pretvarja v električno energijo ali pa, v drugem primeru, sorazmerno z jakostjo vpadajoče svetlobe spreminja svoj notranji upor. Prav zategadelj fotocelice ne moremo in ne smemo enačiti s fotografsko celico, ki kot pojem vselej predstavlja zatemnjen prostor, kjer se razvijajo negativni in pozitivni.

S temi pripombami pa nočem podcenjevati članka A. Bajca, saj smo lahko veseli, da se je lotil perečega vprašanja zloženek tudi na področju tehničnega izrazoslovja. Smola je bila pač v tem, da ni izbral primernejših zgledov. Končno bo vendarle treba priznati, da je tudi tehnika del naše kulture. Treba se bo vanjo poglobiti, treba jo bo vzeti v pretres, treba ji bo približati jezik in del naših misli. To je edina pot, če želimo, da se rešimo podedovane zaostalosti.

Nadejamo se, da bo list »Jezik in slovstvo« prav na tem premalo obdelanem področju zasejal zdravo seme in s širšim krogom znanstvenih delavcev in praktikov omogočil, da bo vzkalilo in raslo skupno z vsem našim družbenim razvojem.

Miloš Macarol

Opomba uredništva. Avtogaraža je dovoljena, ker je beseda v obeh delih tujka in se ne ravna po slovenskih pravilih o zlaganju. To pa ne velja za avtopromet in alfažarke, pa če jih tudi pišemo *a-žarki*, ker pač tako zlaganje ni slovensko. Kakor ne moremo reči kravohlev ali poštourad, prav tako ne gre avtopromet. V slovenščini se določilna beseda ne veže več z osnovno, če ta ni izglagolska. Res pa občutek za to zamira, zato imamo avtopromete, kolodvore in drevorede. Kar zadeva fotocelico, ima pisec prav, da je bila mišljena samo fotografova temnica. Toda izraz vendarle ni pravilen, dober bi bil svetlobna celica, če bi le ustrezal.

Še enkrat Stenarjeve krnice

V številki 4—5 revije »Jezik in slovstvo« je Rudolf Kolarič obširno odgovarjal na vprašanje, ali je prav Stenarjeve krnice in ali je obe besedi treba pisati z veliko. K njegovim precej opreznim, toda potrebnim ugotovitvam bi rad še tole pripomnil:

Lastno ime Stenarjeve krnice bi imelo pravico do življenja, če bi bilo med domačini ali planinci v rabi. Domačinom je tuje in v Mojstrani ga noben planšar, lovec ali drvar ne pozna. Lastna imena, kolikor jih Stenar ima in ne spadajo med nove alpinistične oznake za plezalne smeri (n. pr. Brojanov raz), je evidentiral dr. Henrik Tuma v svojem Imenoslovju Julijskih Alp. Tam najdemo na str. 40 našeta vsa imena, s katerimi so domači pastirji in lovci poimenovali značilnejša mesta ali dele te gore: Visoki Stenar, Spodnji Stenar, Turn pod Stenarjem, Planja pod Turnom, V Rižah (pravilno bi bilo V rižah), Bukove glave, Mecesence in Strme plati. Prepričan sem, da je ime Stenarjeve krnice samovoljna tvorba kakega člankarja, ki je hotel biti v svojem pisanju čimbolj jasen in nazoren.

Tu nastane vprašanje, ali je prav, da naši planinci in alpinisti vsakemu količkaj izrazitejšemu izrastku, previšu, polički ali kotanji dajejo svojevoljno že tudi lastno ime. Da to smejo v stenah, ki so jih domačini poimenovali kot celote, preplezali in raziskali pa šele alpinisti, je razumljivo. Tako je Severna triglavska stena dobila celo vrsto novih lastnih imen (Ustoličenje, Zlatorogove police, Slovenski steber, Črni graben, Zimmer-Jahnov izstop, Jugova grapa itd.). Stenar pa so domačini z vseh strani dovolj dobro poznali, da bi krnice, če bi res zaslužile lastno ime, tudi poimenovali. Razen tega pa takih krnic (= kotlin v pobočju), kakršne so v Stenarju, v naših Alpah kar mrgoli kakor špic. In kakor nimajo vse špice lastnih imen, tako jih tudi vse krnice ne morejo imeti. Tudi jamarji ne dajo vsakemu stalagmitu ali stalaktitu svojega imena. Če že kdo želi imenovati tiste kotanjice krnice, naj piše »krnice pod Stenarjem«. Sicer pa je v rabi tudi pridevnik na -ski. Prehod med Križem in Stenarjem se namreč imenuje Stenarska vratca. Ime ni samo na zemljevidu, temveč v živi rabi.

Kolaričeva domneva, da utegne ime Stenar izvirati iz nemškega Steiner, je dovolj trdna, da jo moremo imeti za edino pravilno. Pred dvajsetimi leti v Mojstrani nihče ni poznal Stenarja, pač pa le Steiner, kakor nemški turisti goro še danes vztrajno imenujejo, pač pod vplivom svojih turističnih priročnikov.

Janez Svobljak

Imena zdravil pišimo tako kot druge tujke

Slovenski pravopis dopušča: abuzus, analiza, arzenik, azbest, balzam, dizenterija, eozinofilen, izomorfen, kifoza, konzultacija, rezistenca, senzibilen, tonzila, vazelin, vazomotoren, vizita itd. Izbral sem samo nekaj tujk, ki jih ponajveč uporabljamo zdravniki. Samo imena treh zdravil pa piše SP takole: bismut, insulin in salvarsan. Zakaj ne smemo pisati bizmut, inzulin in salvarzan? To zdravilo je sploh arzenov preparat, na kar nas spominja končnica.

Imena vseh drugih zdravil, ki jih je na tisoče, lahko pišemo fonetično, samo omenjena tri nam »pravoverni« jezikovni korektor v rokopisu popravlja, ker jih je SP tako uzakonil.

Zaradi enotnosti predlagam: Na receptih naj bi pisali na primer: Alusil, Navisan, Novospasmin itd. Kadar pa bi pisali o teh zdravilih v kakem članku, bi pisali aluzil, navizan, novospazmin itd.

Radoveden sem, kaj porečejo k temu jezikoslovci.

M. Karlin

Opomba uredništva. Kaj drugega naj poreče jezikoslovec kakor to, da ima pisec prav. Povsem razumljivo je, da je v prvi izdaji SP marsikatera nedoslednost, ki jo bo treba popraviti.

Ocene in poročila

PO PETIH KNJIGAH NOVE IZDAJE TAVČARJA

Sedeminštirideset knjig zbranih del dvanajstih slovenskih pesnikov in pisateljev, ki jih prištevamo k vodilnim klasikom slovenskega leposlovja, stoji na knjižni polici. Obsežna zbirka je prekoračila že polovico prvotno načrtane poti — ta pa se bo z dodajanjem novih avtorjev nujno morala še razširiti —, a že sedaj prekaša vse podobne izdaje na Slovenskem; ob svojem zaključku bo prava zakladnica slovenske besedne kulture. Če je pred sto leti predstavljala skoraj vso slovensko lepo besedo v culico povezana drobna knjižica Prešernovih Poezij, pa sije dandanes naša književnost v vse bolj svetli luči. Po obsegu in izbiri se je razbohotila kot dobro rastoče drevo, katerega korenine so čvrsto zaraščene v domačo zemljo, ki daje njegovi rasti novih in novih sokov, ti pa rodijo lepše in boljše plodove. Štiri knjige Gregorčičevih in po dve Kettejevih in Murnovih pesmi čakajo že na zaključno monografijo, petim knjigam Kersnika manjka razen nje samo še korespondenca, Trdina se je razrasel na osem, Jurčič in Stritar na šest, Levstik pa na